Osoby z niepełnosprawnościami a wymiar sprawiedliwości

Rekomendacje dla policji, straży miejskiej, prokuratury, sądu i organizacji pozarządowych

Osoby z niepełnosprawnościami a wymiar sprawiedliwości

Rekomendacje dla policji, straży miejskiej, prokuratury, sądu i organizacji pozarządowych

ŚLĄSKIE LOKALNIE

INSTYTUT PRACY I EDUKACJI

FIO Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

Instytut Wyszehradzki Fundacja

Projekt dofinansowany ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich.

Opracowanie: Hanna Pasterny

Konsultacja prawna: radca prawny Tomasz Doleżych

Skład komputerowy: Aneta Krzywicka

Katowice 2019

Publikacja dofinansowana ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich Śląskie Lokalnie. Zamieszczone w niej treści mogą być cytowane i publikowane na stronach internetowych, blogach, w biuletynach, pismach i innych mediach pod warunkiem podania źródła.

Współpraca wydawnicza: Fundacja Credo
Wydawnictwo Credo, Katowice 2019

Spis treści

Wstęp 5

Rekomendacje ogólne 8
Dostosowanie przestrzeni i strony internetowej 9
Rekomendacje organizacyjne 10
Przesłuchanie 11
Współpraca 12

Rekomendacje dla policji 13
Rekomendacje dla jednostek nadrzędnych 13
Kryzys samobójczy 13
Rekomendacje organizacyjne 14
Rekomendacje organizacyjne dla wszystkich jednostek policji 15
Zatrzymanie 15
Przesłuchanie 16

Rekomendacje dla prokuratury 16
Rekomendacje organizacyjne 16
Przesłuchanie 17
Ubezwłasnowolnienie 17

Rekomendacje dla sądu 18
Rekomendacje organizacyjne 19
Komunikacja z osobą niewidomą 19
Ubezwłasnowolnienie 20

Rekomendacje dla organizacji pozarządowych 20
Ubezwłasnowolnienie 20
Przygotowanie do kontaktu ze służbami i wymiarem sprawiedliwości 21
Współpraca ze służbami i wymiarem sprawiedliwości 22

Propozycje zmian w przepisach 24

Bibliografia 25
Przydatne strony internetowe 26

Wstęp

Niniejsze rekomendacje powstały w ramach projektów „Nie taki niepełnosprawny straszny, jak go malują" i „Wzajemne oswajanie" współfinansowanych ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich Śląskie Lokalnie. Oba projekty były realizowane w latach 2018-2019 przez kilkuosobową grupę nieformalną. Cele projektów to m.in.: wzrost wiedzy i świadomości pracowników policji, straży miejskiej i prokuratury na temat możliwości, potrzeb i ograniczeń osób niepełnosprawnych oraz komunikowania się z osobami niepełnosprawnymi (w tym z niepełnosprawnościami ukrytymi), poprawa jakości obsługi niepełnosprawnych petentów i komfortu pracy w kontakcie z osobami z niepełnosprawnościami, wymiana doświadczeń i dobrych praktyk, zmniejszenie lęku osób niepełnosprawnych przed kontaktem ze służbami mundurowymi i wymiarem sprawiedliwości, wzajemny wzrost zaufania.

W ramach projektu „Nie taki niepełnosprawny straszny, jak go malują" odbyły się dwa szkolenia na temat komunikacji z osobami niepełnosprawnymi. W pierwszym wzięli udział policjanci i strażnicy miejscy, w drugim pracownicy prokuratury – zarówno prokuratorzy, jak i pracownicy administracyjni. Opracowaliśmy też pierwszą wersję rekomendacji i propozycji zmian w przepisach dotyczących niepełnosprawności w kontekście wymiaru sprawiedliwości. Pracę nad rekomendacjami i propozycjami kontynuowaliśmy w projekcie „Wzajemne oswajanie". Oba dokumenty poddaliśmy szerokim konsultacjom. Otrzymaliśmy kilkadziesiąt uwag i kolejnych pomysłów. Nadesłały je osoby fizyczne, organizacje pozarządowe, ośrodki pomocy społecznej, psychiatrzy, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, sądy rejonowe z Katowic, Siemianowic Śląskich i Chorzowa, Prokuratura Rejonowa z Jastrzębia-Zdroju, Prokuratura Okręgowa z Katowic oraz prokuratury okręgowe z Gliwic i Bielska-Białej, które nasze propozycje przekazały podległym jednostkom. Osoby niepełnosprawne zwróciły uwagę na konieczność stworzenia rekomendacji także dla sądu. Dziękujemy Sądowi Okręgowemu w Gliwicach za odniesienie się do naszych propozycji, zorganizowanie spotkania na temat wypracowanych rekomendacji i systematyczne działania na rzecz dostępności. Sporo propozycji dostaliśmy od Polskiego Związku Niewidomych. Kierownictwo Związku zwróciło uwagę także na problemy i potrzeby więźniów z dysfunkcją wzroku, m.in. brak dostępu do sprzętu rehabilitacyjnego i szkoleń zapoznających z topografią zakładu karnego.

W projekcie „Wzajemne oswajanie" odbyło się też szkolenie dla kolejnej grupy śląskich policjantów i spotkanie dla osób niepełnosprawnych z przedstawicielami policji, prokuratury oraz sądu. Uczestników nurtowało tak wiele kwestii, że mimo że spotkanie przedłużyło się o półtorej godziny, sporo pytań nadal pozostało bez odpowiedzi. Zobaczyliśmy, że wzajemne oswajanie rzeczywiście jest potrzebne. Pracownicy służb i wymiaru sprawiedliwości potrzebują oswojenia z osobami niepełnosprawnymi, natomiast niepełnosprawnym potrzebna jest wiedza przygotowująca do kontaktu ze służbami i wymiarem sprawiedliwości.

Dzięki konsultowaniu rekomendacji w szerokich gremiach, poznaliśmy różne punkty widzenia. Pojawiły się nawet pewne sprzeczności. Osoby chorujące psy-

chicznie postulowały, by policjanci jak najrzadziej używali kaftana bezpieczeństwa, natomiast policjanci uczestniczący w szkoleniu przekonywali, że policja od lat nie stosuje tego środka przymusu. Policjanci zaproponowali stworzenie numeru, na który byłyby przekierowywane osoby sygnalizujące myśli samobójcze. Wyjaśnili, że takie rozmowy często trwają co najmniej kilkadziesiąt minut i w tym czasie nikt nie dodzwoni się do dyżurnego. Po konsultacji z Polskim Towarzystwem Suicydologicznym okazało się, że odkąd połączono numery 997 i 112, numer dyżurnego nie jest już zajęty z powodu rozmowy z osobą w kryzysie zagrożenia życia, bo nie dodzwania się do najbliższej komendy policji, lecz do centrum powiadamiania ratunkowego. Nie należy więc wnioskować o specjalny numer, lecz o zwiększenie liczby psychologów. Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, w tym z zespołem Aspergera, chciałyby mieć możliwość składania zeznań w formie pisemnej i otrzymać pytania e-mailem, by spokojnie przygotować się do przesłuchania i zapisać odpowiedzi. Prawnicy stwierdzili, że byłoby to duże pole do nadużyć. Organizacje pozarządowe wnioskują o zmianę art. 3 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego i rozdzielenie niepełnosprawności intelektualnej od zaburzeń psychicznych, natomiast według prokuratury taka zmiana spowodowałaby duży chaos. Kilku prokuratorów stwierdziło, że w postępowaniach o ubezwłasnowolnienie pytanie świadków także o mocne strony osoby, wobec której toczy się postępowanie, jest bezsensowne, bo trzeba ustalić, z czym ta osoba sobie nie radzi. Organizacje działające w obszarze zdrowia psychicznego kategorycznie sprzeciwiły się wykreśleniu tej rekomendacji, zwłaszcza że zgodnie z konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych Polska powinna zastąpić ubezwłasnowolnienie (zastępcze podejmowanie decyzji) wspieranym podejmowaniem decyzji i asystencją prawną. Indywidualne określenie czynności prawnych, w których dana osoba potrzebuje pomocy i jak najlepsze dopasowanie wsparcia wymaga analizy mocnych i słabych stron oraz zasobów (kwalifikacje, wykształcenie, umiejętności, najbliższe otoczenie itd.).

Sprzeczne poglądy wyrażały również same osoby z niepełnosprawnościami. Niektórym zależy na stworzeniu rejestru osób niepełnosprawnych, do którego miałyby dostęp instytucje i służby, inne odbierają to jako zamach na ich prywatność i nie chcą ujawniać danych wrażliwych. Okazało się również, że realizacja niektórych postulatów może być niemożliwa z powodów technicznych. Np. korzystanie przez policję z wideotłumaczeń w kontakcie z osobami posługującymi się językiem migowym uznano za dobry pomysł, ale są komendy, w których dostęp do internetu jest bardzo ograniczony, np. tylko w sekretariacie. Dowiedzieliśmy się także, iż niektóre sądy zrezygnowały z wideotłumaczeń, bo musiały płacić wysoki abonament zamiast za liczbę wykonanych tłumaczeń. Postulowały, by Ministerstwo Sprawiedliwości rozwiązało tę sprawę systemowo; wynegocjowało korzystne warunki z zewnętrznym dostawcą usługi lub wygospodarowało środki na stworzenie własnego systemu. Pojawiły się też obawy dotyczące sporządzania pism procesowych w alternatywnych formatach, szczególnie w brajlu. Jedna z prokuratur stwierdziła, że sporządzanie ich w języku Braille'a jest niemożliwe ze względu na brak odpowiednich urządzeń oraz osób posługujących się tym językiem, wymagałoby to również sporządzania odpi-

sów w języku polskim zrozumiałych dla innych stron. Pokazuje to, że zwrot „język Braille'a", który przed laty ukuli dziennikarze, utrwalił się i nadal funkcjonuje w powszechnej świadomości. W przeciwieństwie do języka migowego brajl nie jest językiem, lecz alfabetem, systemem zapisu. Pisma nie wymagają więc tłumaczenia, ale brajlowskiej drukarki lub maszyny. Koszt takiej drukarki to kilkanaście tysięcy złotych. Nie ma potrzeby, by każda jednostka policji, prokuratury i sądu inwestowała w tak drogi sprzęt. Wystarczy, by takim sprzętem dysponowała centrala.

Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych ratyfikowana przez Polskę w roku 2012 definiuje osobę niepełnosprawną w następujący sposób: „Do osób niepełnosprawnych zalicza się te osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami". Konwencja powstała w oparciu o społeczny model niepełnosprawności, według którego problemem nie jest sama niepełnosprawność, lecz bariery społeczne, światopoglądowe oraz infrastrukturalne. Człowieka czynią niepełnosprawnym nie indywidualne ograniczenia, ale zewnętrzne bariery. W przeciwieństwie do modelu medycznego, który koncentruje się na brakach i defektach danej osoby, w modelu społecznym kładzie się nacisk na otoczenie. Oznacza to, że pomimo ograniczeń danej osoby, np. niemożności posługiwania się mową werbalną, jesteśmy w stanie porozumieć się z nią przy pomocy tłumacza języka migowego lub technologii. Problemem nie jest to, że ktoś nie widzi, ale brak brajlowskich oznaczeń w instytucjach. Duży wkład w rozwój tego modelu wnoszą ruchy samopomocowe, grupy wsparcia i organizacje działające na rzecz osób niepełnosprawnych.

Niestety często brakuje wspólnych, spójnych działań. Efekt jest taki, że za dostępną uznaje się stronę internetową, na której można powiększyć czcionkę, ale nie da się jej obsłużyć bez użycia myszy. Osoby poruszające się na wózkach walczą o likwidowanie krawężników, a niewidome o ich przywrócenie, bo nie mają punktu orientacyjnego umożliwiającego bezpieczne poruszanie się. Opracowując rekomendacje, staraliśmy się uniknąć podziałów i stworzyć coś uniwersalnego, mając na uwadze także osoby z niepełnosprawnością sprzężoną. Właśnie dlatego większość rekomendacji pogrupowaliśmy tematycznie (przesłuchanie, współpraca itd.) a nie pod kątem rodzajów niepełnosprawności.

W pierwszej części przedstawimy rekomendacje wspólne dla policji, straży miejskiej, prokuratury i sądu, np. dostosowanie budynku, strony internetowej, dostarczanie wezwań w dostępnych formatach. Następnie skupimy się na rekomendacjach dla policjantów, ponieważ ze względu na pracę w terenie to właśnie oni najczęściej spotykają osoby niepełnosprawne. Część rekomendacji stworzonych z myślą o policjantach będzie przydatna również dla strażników miejskich.

Kilka rekomendacji dotyczy sytuacji zagrożenia życia – sygnalizowania i zgłaszania myśli i planów samobójczych. Mimo że samobójstwo nie jest bezpośrednio związane z niepełnosprawnością, uznaliśmy, że poruszenie tego tematu jest konieczne, ponieważ utrata sprawności czy zaburzenia psychotyczne znacznie zwiększają ryzyko popełnienia samobójstwa.

Następnie zaprezentujemy rekomendacje dla prokuratury, sądu oraz organizacji pozarządowych działających w obszarze niepełnosprawności. W ostatniej części zaproponujemy zmiany w przepisach.

Jesteśmy świadomi, iż wdrażanie rekomendacji to długotrwały proces. Wymaga nie tylko środków finansowych, lecz także zaangażowania, empatii, otwartości i zauważenia potrzeb drugiego człowieka. Kluczową rolę odgrywa również współpraca pomiędzy służbami, instytucjami i organizacjami pozarządowymi oraz równe traktowanie. Polega ono nie tylko na wdrożeniu dostosowań, ale też uznaniu, że osoba niepełnosprawna może być nie tylko ofiarą lub świadkiem, lecz również sprawcą. Osoba z niepełnosprawnością, która pali na przystanku, wyrzuca śmieci w niedozwolonym miejscu lub dopuszcza się defraudacji, powinna zostać ukarana tak samo jak osoba pełnosprawna. Organy ścigania nie powinny stosować taryfy ulgowej i z góry zakładać, że skoro ktoś słabo widzi, a w stowarzyszeniu pełni funkcję społeczną, nie mógł sfałszować dokumentów ani ukraść pieniędzy. Osoba niepełnosprawna nie potrzebuje litości, lecz racjonalnych dostosowań i szacunku. Mamy nadzieję, że nasz zbiór rekomendacji będzie drogowskazem dla osób otwartych na zmiany, które widzą sens we wspólnym działaniu, by skutecznie pomóc drugiemu człowiekowi.

Instytucje zainteresowane szkoleniami o komunikacji z osobami niepełnosprawnymi mogą skontaktować się z Hanną Pasterny: pashan@poczta.onet.pl, www.hannapasterny.pl. Na powyższy adres można też wysyłać propozycje rekomendacji, zmian w przepisach i uwagi do niniejszej publikacji. Pracowników służb, wymiaru sprawiedliwości, organizacje pozarządowe i osoby niepełnosprawne zachęcamy również do podzielenia się swoimi doświadczeniami. Dziękujemy tym, którzy już to zrobili, przyczyniając się do stworzenia konkretnych wskazówek i zaleceń. Szczególne podziękowania należą się psychiatrze dr n. med. Annie Baran z Poradni Psychiatrii Dorosłych Regionu Blekinge w Szwecji i dr Marion Hersh z Wydziału Inżynierii Biomedycznej Uniwersytetu Glasgow w Szkocji.

Rekomendacje ogólne

Poniższe rekomendacje skierowane są do policji, straży miejskiej, prokuratury i sądu. Dotyczą dostosowania przestrzeni, strony internetowej, kwestii organizacyjnych i przesłuchiwania osób z niepełnosprawnościami. Ważne jest, by wdrażając poniższe dostosowania i usprawnienia, konsultować je z osobami z poszczególnymi niepełnosprawnościami. Może się bowiem zdarzyć, że np. z brajlowskich tabliczek zamówionych na drzwi pomieszczeń odpadają kropki, więc są nieczytelne i należy złożyć reklamację lub że tekst z naszego punktu widzenia łatwy do czytania i zrozumienia jest zbyt trudny dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Ponadto osoby z niepełnosprawnościami to bardzo zróżnicowana grupa. Osoba poruszająca się na wózku uzna budynek za dostępny, bo jest w nim winda, a niewidoma za niedostępny, ponieważ w windzie zamontowano panel dotykowy, nie ma komunikatów głoso-

wych ani brajlowskich napisów. Dostępność stron internetowych powinny testować osoby z różnymi niepełnosprawnościami i różnym stopniem zaawansowania w obsłudze komputera. Szerokie konsultacje są ważne, bo to, iż ktoś pracuje z osobami niepełnosprawnymi lub ma daną niepełnosprawność, nie oznacza, że jest ekspertem od wszystkich niepełnosprawności.

Dostosowanie przestrzeni i strony internetowej

1. Dostosowanie budynków do potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami, nie tylko ruchową. Dostępność to nie tylko podjazd do budynku i toaleta z szerszymi drzwiami. Należy pamiętać o kontrastowym oznaczeniu pierwszego i ostatniego stopnia schodów, napisach na drzwiach w brajlu i powiększonym druku, pętli indukcyjnej dla osób słabosłyszących. Winda powinna być udźwiękowiona, a przyciski klawiszowe (nie może to być panel dotykowy) i opisane brajlem. Te dwa udogodnienia muszą iść w parze. Gdy nie ma udźwiękowienia, osoba niewidoma nie wie, na którym piętrze winda się zatrzymała. Jeśli nie ma brajlowskich napisów, taka osoba nie wie, który przycisk nacisnąć.
2. Propagowanie wśród pracowników wiedzy na temat tekstów łatwych do czytania i zrozumienia. Stosowanie w pismach i komunikatach prostych tekstów ma duży wpływ na ich zrozumienie. Jest to istotne szczególnie dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem, po udarach i seniorów. Przykłady takich tekstów można znaleźć w publikacji *Moje prawa. Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o postępowaniach sądowych* autorstwa Moniki Zimy-Parjaszewskiej.
3. Wśród administratorów stron internetowych propagowanie wiedzy na temat standardów dostępności i wytycznych WCAG 2.1.
4. Dostosowanie zgodnie z wytycznymi WCAG 2.1 bazy KRS administrowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Obecnie jest ona niedostępna dla osób niewidomych, ponieważ korzystanie z wyszukiwarki wymaga wpisania kodu z obrazka.
5. Na stronach internetowych zamieszczanie informacji także w języku migowym oraz w tekście łatwym do czytania i zrozumienia.
6. Na stronach internetowych zamieszczanie plików w formacie tekstowym. Zdarza się, że np. schemat organizacyjny sądu lub załączniki do decyzji Komendanta Głównego Policji to pliki graficzne. Zawarte w nich dane są niedostępne dla osób niewidomych, które korzystają z komputerów przy pomocy czytników ekranu. Plikiem graficznym jest również dokument zeskanowany bez użycia programu OCR (Optical Character Recognition), np. Finereader. Dla czytnika ekranu taki plik to pusty dokument. Pliki PDF wygenerowane z Worda są odczytywane prawidłowo.
7. Na stronach internetowych zamieszczanie formularzy w wersji edytowalnej, np. w formacie DOC, by dało się je wypełnić na komputerze.
8. Nadawanie linkom konkretnych nazw. Osoba niewidoma przemieszcza się pomiędzy linkami przy pomocy tabulatora. Jeśli linki nazywają się: Więcej, Kliknij tutaj, Czytaj dalej, niewidomy użytkownik nie wie, co się pod nimi kryje.

9. Na stronach internetowych stworzenie linku „Informacje dla osób z niepełnosprawnościami". Powinny się w nim znaleźć informacje ważne dla osób z różnymi niepełnosprawnościami: opis adaptacji budynku (podjazd dla wózków, czy jest winda i z jakimi dostosowaniami (udźwiękowienie, brajlowskie napisy), kontrastowe oznaczenie pierwszego i ostatniego stopnia schodów, kontrastowe i brajlowskie napisy na drzwiach), zasady zgłaszania potrzeby skorzystania z pomocy tłumacza języka migowego, czy można liczyć na pomoc w dotarciu do prokuratury, sądu lub na komendę i w poruszaniu się po budynku.
10. Zamieszczanie na stronach internetowych służb i wymiaru sprawiedliwości krótkich instrukcji i poradników, jak się zachować w danej sytuacji, w jaki sposób zgłosić sprawę.
11. Na stronach internetowych i w wezwaniach zamieszczanie informacji o możliwości poinformowania o szczególnych potrzebach, np. konieczności skorzystania z pomocy tłumacza języka migowego, otrzymywania pism w wersji elektronicznej.

Rekomendacje organizacyjne

1. Przekazanie wszystkim pracownikom informacji, kto w danej jednostce zna język migowy. Zdarza się, że są takie osoby, lecz ich współpracownicy nie wiedzą, że posiadają taką umiejętność. Niektóre jednostki mają wyznaczoną osobę do kontaktu z niesłyszącymi i słabosłyszącymi, co ułatwia interesantom załatwienie spraw.
2. W razie potrzeby udzielenie osobie niepełnosprawnej pomocy w dotarciu do prokuratury, sądu lub na komendę, np. wyjście na przystanek po osobę niewidomą. Nie wymaga to nakładów finansowych. Takie czynności można zlecić stażystom, pracownikom administracyjnym lub ochroniarzom. Zapis o udzielaniu pomocy osobom niepełnosprawnym poza terenem jednostki warto zawrzeć w umowie z firmą świadczącą usługi ochrony osób i mienia.
3. Udzielanie osobom niepełnosprawnym pomocy w razie ewakuacji budynku. Gdy jest zamieszanie, chaos, hałas wyjącego alarmu, migające światła, osoba niepełnosprawna może być zdezorientowana i zagubiona. W takiej sytuacji osoba z zaburzeniami ze spektrum autyzmu może mieć trudności z mówieniem, rozumieniem instrukcji i poleceń.
4. W wezwaniach oraz innych pismach stosowanie prostej czcionki bezszeryfowej, np. arial, tahoma. Ma to znaczenie dla osób słabowidzących. Ta praktyka powinna być powszechna, ponieważ problemy ze wzrokiem występują u wielu osób, w tym seniorów.
5. Organizowanie szkoleń dotyczących kontaktu z osobami niepełnosprawnymi. Obowiązkowo powinni uczestniczyć w nich policjanci dyżurni i pracownicy sądowych biur obsługi interesantów. Tematyka niepełnosprawności powinna być integralną częścią kursów podstawowych dla policjantów i zostać wpisana do programu nauczania szkół policyjnych oraz Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Szkolenia powinny obejmować różne niepełnosprawności, nie tylko ru-

chową. W programie należy też uwzględnić niepełnosprawności ukryte, takie jak zaburzenia psychiczne i ze spektrum autyzmu. Dobrą praktyką powinno być zatrudnianie jako trenerów także osób z niepełnosprawnościami.

6. Premiowanie pracowników rozwijających umiejętności przydatne w kontakcie z osobami niepełnosprawnymi oraz dofinansowanie udziału w szkoleniach i studiach.

Przesłuchanie

By przesłuchanie przebiegło sprawnie, warto znać potrzeby osoby przesłuchiwanej. Nie pomoże w tym dociekanie natury i przyczyny niepełnosprawności. Pytając, od jak dawna pani nie widzi lub czy widzi pani tę kartkę, nadal nie wiemy, czy i jaka pomoc jest potrzebna. Lepiej zapytać: jakiej pomocy pani potrzebuje, w jaki sposób mam pani wskazać miejsce, w którym trzeba złożyć podpis. Poza tym osoba w stanie silnego pobudzenia może odebrać pytania „czy leczy się pan psychiatrycznie" lub „od jak dawna nie bierze pan leków" jako prowokujące i zagrażające. Lepiej zapytać: „Co sprawi, że poczuje się pan bezpiecznie? Kiedy ostatnio zażywał pan leki? Co spowodowało, że teraz ich pan nie zażywa?".

1. Elastyczność przy ustalaniu terminu i godziny przesłuchania. Osoba niepełnosprawna może być mniej dyspozycyjna ze względu na konieczność dojazdu transportem publicznym, zabiegi rehabilitacyjne, ograniczenia czasowe członka rodziny lub asystenta, który pomoże dotrzeć na przesłuchanie.
2. Informowanie osób niepełnosprawnych o przysługującym im wsparciu prawnym, prawie do adwokata/pełnomocnika, odmowy złożenia zeznań, kontaktu z osobą bliską.
3. Jeżeli policjant, strażnik miejski, prokurator lub sędzia wie, że będzie przesłuchiwał osobę niepełnosprawną, powinien zaplanować na to więcej czasu np. ze względu na konieczność powtórzenia pytania, męczliwość przesłuchiwanego, problemy z koncentracją, udział tłumacza języka migowego, trudności ze zrozumieniem osoby mającej wadę wymowy.
4. Jeśli podczas przesłuchania obecny jest tłumacz języka migowego, przewodnik lub inna osoba wspierająca, pytania należy kierować bezpośrednio do przesłuchiwanego, nie do jego asystenta lub tłumacza.
5. Zadawanie konkretnych pytań. Osoba głucha, z niepełnosprawnością intelektualną lub autyzmem może mieć trudności z udzieleniem odpowiedzi na pytania abstrakcyjne, np. czy umie zarządzać finansami. Lepiej zapytać: ile pieniędzy dostaje w każdym miesiącu, co za nie kupuje, ile wydaje na jedzenie, zakupy robi sama czy z kimś itd.
6. Uwzględnienie potrzeb osoby przesłuchiwanej. Czasem konieczne są przerwy, np. ze względu na zmęczenie, potrzebę zażycia leków, wyjścia do toalety.
7. Osoby prowadzące przesłuchanie powinny mówić wyraźnie i doskonalić dykcję. Ma to duże znaczenie szczególnie dla osób słabosłyszących, głuchoniewidomych, z niepełnosprawnością intelektualną i seniorów.
8. Wysyłanie treści pouczeń e-mailem. Ma to znaczenie zwłaszcza dla osób z dys-

funkcją wzroku. Dzięki otrzymaniu plików w dostępnym formacie osoba przesłuchiwana będzie mogła samodzielnie się z nimi zapoznać, a przesłuchujący nie będzie tracił czasu na czytanie na głos długich dokumentów.

9. Należy dążyć do skomunikowania się z każdą osobą niepełnosprawną, w tym z wykorzystaniem alternatywnych i wspomagających metod komunikacji i urządzeń AAC (augmentative and alternative communication). Takie urządzenia mogą być wykorzystywane jako uzupełnienie lub substytut komunikacji werbalnej. Różnią się w zależności od umiejętności, potrzeb i ograniczeń danej osoby. Brak mowy (komunikacji werbalnej) lub jej ograniczenia nie muszą być równoznaczne z niemożnością komunikowania się i świadczyć o niskim poziomie sprawności intelektualnej.
10. W przypadku przesłuchiwania osób z niepełnosprawnością intelektualną należy maksymalnie ograniczyć liczbę osób przebywających w pomieszczeniu, w którym odbywa się przesłuchanie. Wskazane jest jednak, by wśród nich był psycholog lub biegły sądowy.
11. Osoby z niepełnosprawnością psychiczną czasem składają skargi, których treść jest częściowo niejasna lub zawiera elementy nieistotne dla sprawy: „W dniu gdy wzięłam kredyt, padał deszcz", „Sąsiad podsłuchuje moje myśli". W takiej sytuacji przesłuchujący powinien pomóc przesłuchiwanemu wrócić do głównego wątku. Nie należy z góry zakładać, że zgłoszenie jest bezzasadne. Sąsiad nie może podsłuchiwać myśli, ale może rzeczywiście wybił szybę lub napisał coś obraźliwego na drzwiach mieszkania.
12. Przesłuchanie osoby z niepełnosprawnością psychiczną może niekiedy wymagać znacznie więcej czasu, gdyż osoba taka przeżywa nierzadko rzeczywistość w sposób bardzo zmieniony, np., doświadcza poczucia nieuzasadnionej krzywdy lub czuje się prześladowana. Oddzielenie rzeczywistości od subiektywnego sposobu przeżywania osoby przesłuchiwanej jest niekiedy bardzo trudne i wymaga od przesłuchującego dużej empatii i zrozumienia.
13. Należy unikać prowokującego, a szczególnie lekceważącego i piętnującego tonu wypowiedzi. Przesłuchujący powinien mówić w sposób spokojny i opanowany. Osoba przesłuchiwana może mieć trudności z odpowiedzią na pytania, które potęgują w niej uczucie niepewności. Należy dążyć do ograniczenia liczby takich pytań i udzielać konkretnych informacji pomagających zrozumieć pytanie. Jest to ważne zwłaszcza dla osób chorujących psychicznie, głuchych, z niepełnosprawnością intelektualną i zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

Współpraca

Niektóre instytucje nie dostrzegają wartości współpracy. Jednak w dłuższej perspektywie współpraca nie jest stratą czasu. To dzięki niej mamy szybszy dostęp do potrzebnych informacji, pełny ogląd sytuacji, a nasze działania są bardziej skuteczne. Istotna jest współpraca instytucji, policji i organizacji na rzecz osób czekających na ustanowienie opiekuna prawnego lub kuratora (niezbędna pomoc, zabezpiecze-

nie takich osób, kompetencje poszczególnych organów). Wzajemne uzupełnianie się oznacza sprawniejsze działanie, co przyczynia się do poprawy jakości życia konkretnego człowieka. Współpracę zalecają też przepisy: „Jeżeli wniosek lub inne żądanie pochodzi od osoby niebędącej w stanie samodzielnie dochodzić swoich praw, prokurator, gdy nie jest zobowiązany do podjęcia działania z urzędu, powinien rozważyć możliwość udzielenia jej pomocy prawnej lub potrzebą udzielenia takiej pomocy zainteresować właściwy organ, instytucję lub organizację." (§ 47.2 regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury).

1. Jeśli policja, straż miejska, prokuratura lub sąd wiedzą, że jakaś osoba jest w trudnej sytuacji, np. ma zaburzenia psychiczne, sygnalizuje myśli samobójcze, powinni poinformować o tym ośrodek pomocy społecznej. Zdarza się, że służby mają takie informacje, lecz przekazują je dopiero wówczas, gdy poprosi o to OPS.
2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych oraz ośrodkiem pomocy społecznej. Zagwarantuje to lepsze, kompleksowe wsparcie, przekazywanie informacji, usprawni dostarczanie pism, które można by kierować np. na adres ośrodka pomocy społecznej. Jest to istotne w przypadku osób, które nie mają stałego miejsca zamieszkania. Dzięki takiej współpracy organizacje pozarządowe mogłyby też pozyskać wiedzę, jak przygotować osoby niepełnosprawne do kontaktu ze służbami i wymiarem sprawiedliwości. Taka współpraca może również zapobiegać izolacji i wykluczeniu samotnych osób niepełnosprawnych.
3. Opracowanie informacji przydatnych dla osób z niepełnosprawnościami i seniorów, które ośrodek pomocy społecznej i organizacje pozarządowe mogłyby zamieścić na swoich stronach internetowych.

Rekomendacje dla policji

Rekomendacje dla jednostek nadrzędnych

Kryzys samobójczy

1. Stworzenie procedury szybkiego uzupełniania zgłoszeń na numer 112 np. o rysopis w celu usprawnienia realizacji zgłoszenia. Gdy ktoś dzwoni z informacją, że jakaś osoba chce popełnić samobójstwo i nie zna miejsca jej pobytu, proszony jest o podanie jak najwięcej informacji, w tym rysopisu. Jeżeli zgłaszającym jest osoba niewidoma, często nie będzie w stanie tego zrobić. W takiej sytuacji przydatna byłaby informacja od pracownika centrum powiadamiania ratunkowego, w jaki sposób może ona uzupełnić zgłoszenie. Np. mogłaby otrzymać numer zgłoszenia, skontaktować się z kimś, kto zna osobę w kryzysie zagrożenia życia, poprosić go, by również zadzwonił na 112 i uzupełnił zgłoszenie o podanym numerze. Byłoby to pomocne także w innych sytuacjach, w których istotna jest każda informacja, szybkie działanie i są osoby mogące uzupełnić zgłoszenie.

2. W przypadku gdy ktoś zgłasza na numer alarmowy myśli samobójcze, osoba przyjmująca takie zgłoszenie powinna najpierw ocenić, w jakim stopniu dzwoniący znajduje się w stanie zagrażającym życiu. Jeżeli oceni, że nie ma natychmiastowego zagrożenia życia, warto, aby pomogła takiej osobie w uzyskaniu wsparcia psychologicznego, np. przełączając rozmowę do psychologa. Dobrze sprawdza się to w Gdańsku, gdzie centrum powiadamiania ratunkowego podpisało porozumienie z dwoma ośrodkami interwencji kryzysowej. Trzeba jednak zachować ostrożność, aby osoba szukająca pomocy nie poczuła się odrzucona i nieważna, gdyż to dodatkowo nasili u niej ryzyko samobójcze.
3. W przypadku gdy pracownik telefonu alarmowego oceni, że dzwoniący potrzebuje pomocy lekarza psychiatry, w miarę możliwości powinien ułatwić zorganizowanie odpowiedniego wsparcia. Optymalnym rozwiązaniem byłoby umówienie takiej osoby w jej miejscu zamieszkania na wizytę u psychologa lub psychiatry tego samego lub następnego dnia. Inne rozwiązanie to przełączenie rozmowy na numer Linii Wsparcia 800 70 2222, pod którym dyżurują psychiatrzy, psycholodzy, prawnicy i pracownicy socjalni.
4. Wprowadzenie rozwiązań telepsychiatrycznych, które z powodzeniem funkcjonują w wielu krajach. To duża pomoc dla osób, które z różnych powodów mają trudności z dotarciem do psychiatry i bezpośrednim kontaktem.
5. Zwiększenie liczby psychologów w centrach powiadamiania ratunkowego oraz psychiatrów w opiece ambulatoryjnej i szpitalnej. Łatwiejszy dostęp do psychiatry i psychologa to jeden ze skuteczniejszych sposobów zapobiegania samobójstwom.
6. Utworzenie trzycyfrowego, łatwego do zapamiętania numeru telefonu przeznaczonego dla osób w kryzysach psychicznych. Taki numer od niedawna działa w Stanach Zjednoczonych.

Rekomendacje organizacyjne

1. Stworzenie jednolitego i jednoznacznego dla osób niewidomych sposobu identyfikacji przedstawicieli służb mundurowych. Dla osób widzących potwierdzeniem tożsamości funkcjonariusza jest jego legitymacja. Należy ustalić, czym i jak ją zastąpić w kontakcie z osobą niewidomą.
2. Stworzenie wytycznych dotyczących udziału psychologa w przesłuchaniu.
3. Uzupełnienie Krajowego Systemu Informacyjnego Policji (decyzja 165 z 25 lipca 2017 Komendanta Głównego Policji) o informacje dotyczące niepełnosprawności. Co prawda w systemie można zamieszczać ostrzeżenia, w tym o zachowaniu, potencjalnym niebezpieczeństwie i stanie zdrowia, lecz zamieszczanie ich nie jest obligatoryjne. Nie mówi się też wprost o niepełnosprawności, jedynie o osobach z zaburzeniami psychicznymi, które stanowią zagrożenie. Taki zapis to duże uproszczenie i jest stygmatyzujący. Większość osób z zaburzeniami psychicznymi nie jest agresywna i nie zagraża innym. Jednak informacja o zaburzeniach psychicznych lub innej niepełnosprawności rzeczywiście ma znaczenie, by np. osobie z wadą wymowy, problemami z koordynacją ruchową lub cierpiącej

na spadki cukru nie zarzucić upojenia alkoholowego. Jeśli policjant ma wiedzę o niepełnosprawności i specjalnych potrzebach osoby, którą ma zatrzymać lub przesłuchać, zamieszczenie takich informacji w systemie byłoby pomocne w usprawnieniu komunikacji i wprowadzeniu racjonalnych dostosowań. Ma to duże znaczenie zwłaszcza gdy postępowanie przygotowawcze zostaje przekazane innej jednostce lub komórce organizacyjnej policji.

Rekomendacje organizacyjne dla wszystkich jednostek policji

1. Udostępnienie pracownikom listy tłumaczy języka migowego, z którymi podpisano umowę lub z pomocy których można skorzystać.
2. Korzystanie z wideotłumaczeń.
3. Szkolenia dotyczące specyfiki komunikowania się osób głuchych dla pracowników odbierających SMS-y przychodzące na numery alarmowe. Ponadto umożliwienie im kontaktu z tłumaczami języka migowego i stworzenie procedury na wypadek, gdy treść SMS-a jest niezrozumiała.
4. Telefoniczne uprzedzenie osoby niewidomej, że wybiera się do niej policjant i wspólne ustalenie terminu wizyty. Dzięki temu osoba niewidoma będzie wiedziała, że pukający do jej drzwi to rzeczywiście policjant. Jest to ważne zwłaszcza w kontekście procederu kradzieży „na policjanta".
5. Jeśli osoba niepełnosprawna zgłasza jakąś sprawę, patrol powinien do niej podjechać, a nie proponować, by przyjechała na najbliższy komisariat. Jest to jeszcze bardziej istotne, gdy osoba z niepełnosprawnością przebywa w nieznanym sobie miejscu.
6. Osoba z niepełnosprawnością, która dotrze na komendę, by złożyć zeznania, powinna zostać jak najszybciej obsłużona.
7. Popularyzowanie filmików w języku migowym zrealizowanych przez policję. Często zamieszczane są tylko na stronie internetowej biuletynu informacji publicznej, gdzie trudno je znaleźć.

Zatrzymanie

1. Podczas zatrzymania osoby niepełnosprawnej obowiązkiem funkcjonariusza jest zabezpieczenie jej sprzętu rehabilitacyjnego, takiego jak biała laska, kule, wózek inwalidzki, by się nie zgubił lub nie został uszkodzony.
2. Jeśli zatrzymanym jest osoba z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną, policja powinna poprosić o pomoc psychologa i skontaktować się z kimś, kto zna tę osobę.
3. Zaleca się, by policja stosowała środki przymusu bezpośredniego jedynie w sytuacjach, gdy środek tego rodzaju jest absolutnie niezbędny. Niekiedy sytuacja zagraża bezpośrednio życiu i wymaga działania błyskawicznego, ale jeśli to możliwe, należy próbować porozumieć się z chorym werbalnie i dać mu czas, by

się uspokoił. Warto się przedstawić, zapytać o imię, poinformować o celu interwencji. Porozumienie się z chorym sprawi, że interwencja dla obu stron będzie łatwiejsza, a pomoc bardziej skuteczna.

Przesłuchanie

1. Jeżeli jest taka potrzeba, wyrażenie zgody, by osoba niepełnosprawna mogła złożyć zeznania w domu lub innym dogodnym dla niej miejscu. Jest to istotne ze względu na trudności z dotarciem na komendę, bariery architektoniczne i komunikacyjne. Niektóre jednostki stosują to rozwiązanie. Powinno stać się powszechną praktyką.
2. Przesłuchanie powinno odbywać się w cichym pomieszczeniu. Włączone radio, rozmowa telefoniczna prowadzona przez osobę siedzącą przy sąsiednim biurku czy inne zakłócenia mogą utrudniać przesłuchiwanemu koncentrację, co może mieć wpływ na składane zeznania.
3. Odczytanie osobie niewidomej protokołu z przesłuchania. Odczytać powinna go osoba przesłuchująca lub inny pracownik danej jednostki, chyba że przesłuchiwany woli, by odczytała go wskazana przez niego osoba zaufana. Nie powinno jednak dochodzić do sytuacji, że policjant domaga się, by przesłuchiwanemu niewidomemu towarzyszył ktoś widzący, kto odczyta mu jego zeznania i pomoże się pod nimi podpisać.
4. Jeżeli osoba niewidoma składa zeznania w miejscu, w którym ma dostęp do komputera z czytnikiem ekranu i drukarką, przesłuchujący może sporządzić protokół na jej sprzęcie. Składającemu zeznania ułatwi to zapoznanie się z ich treścią.
5. Wyrażenie zgody na obecność osoby zaufanej podczas składania zeznań. Może to być ważne zwłaszcza dla osób głuchoniewidomych, z niepełnosprawnością intelektualną, zaburzeniami ze spektrum autyzmu i chorujących psychicznie.
6. Przesłuchując osobę posługującą się językiem migowym, należy korzystać z usług tłumacza języka migowego, nie osoby przybranej. Obecnie funkcję osoby przybranej często pełnią dzieci osób niesłyszących. Dzieci nie powinny być obarczane tak dużą odpowiedzialnością. Jednak jeśli osoba głucha chce korzystać z pomocy osoby przybranej, która spełnia kryterium wieku, powinna mieć do tego prawo.

Rekomendacje dla prokuratury

Rekomendacje organizacyjne

1. Udostępnienie pracownikom listy tłumaczy języka migowego, z którymi podpisano umowę lub z pomocy których można skorzystać.
2. Korzystanie z wideotłumaczeń.
3. Osoba z niepełnosprawnością, która dotrze do prokuratury, by złożyć zeznania, powinna zostać jak najszybciej obsłużona.

4. Udzielanie osobom niepełnosprawnym pomocy w czytaniu i przeglądaniu akt sprawy, w której są stroną. Jest to ważne szczególnie dla osób niewidomych i słabowidzących. Nie każdy może liczyć na pomoc osoby bliskiej lub asystenta.

Przesłuchanie

1. Jeżeli jest taka potrzeba, wyrażenie zgody, by osoba niepełnosprawna mogła złożyć zeznania w domu lub innym dogodnym dla niej miejscu. Jest to istotne ze względu na trudności z dotarciem do prokuratury, bariery architektoniczne i komunikacyjne. Niektóre jednostki stosują to rozwiązanie. Powinno stać się powszechną praktyką.
2. Odczytanie osobie niewidomej protokołu z przesłuchania. Odczytać powinna go osoba przesłuchująca lub inny pracownik prokuratury, chyba że przesłuchiwany woli, by odczytała go wskazana przez niego osoba zaufana. Nie powinno jednak dochodzić do sytuacji, że prokurator domaga się, by przesłuchiwanemu niewidomemu towarzyszył ktoś widzący, kto odczyta mu jego zeznania i pomoże się pod nimi podpisać.
3. Jeżeli osoba niewidoma składa zeznania w miejscu, w którym ma dostęp do komputera z czytnikiem ekranu i drukarką, przesłuchujący może sporządzić protokół na jej sprzęcie. Składającemu zeznania ułatwi to zapoznanie się z ich treścią.
4. Wyrażenie zgody na obecność osoby zaufanej podczas składania zeznań. Może to być ważne zwłaszcza dla osób głuchoniewidomych, z niepełnosprawnością intelektualną, zaburzeniami ze spektrum autyzmu i chorujących psychicznie.
5. Przesłuchując osobę posługującą się językiem migowym, należy korzystać z usług tłumacza języka migowego, nie osoby przybranej. Obecnie funkcję osoby przybranej często pełnią dzieci osób niesłyszących. Dzieci nie powinny być obarczane tak dużą odpowiedzialnością. Jednak jeśli osoba głucha chce korzystać z pomocy osoby przybranej, która spełnia kryterium wieku, powinna mieć do tego prawo.
6. Jeżeli osoba składająca zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (np. wyłudzeniu na nią kredytu) informuje prokuraturę o kryzysie psychicznym, a podczas przesłuchania przez policję zleconego przez prokuraturę nie wyraża woli złożenia zeznań, twierdząc, że nie jest zainteresowana sprawą, prokuratura nie powinna pochopnie podejmować decyzji o odmowie wszczęcia dochodzenia. Należy sprawdzić, czy oświadczenie o braku zainteresowania miało walor wiarygodności. Osoba w depresji lub psychozie w danym momencie może nie być w stanie złożyć zeznań. W sytuacji, w której stan psychiczny przesłuchiwanego budzi wątpliwości, prokuratura powinna przesłuchać go z udziałem biegłego psychologa.

Ubezwłasnowolnienie

1. W postępowaniach o ubezwłasnowolnienie pytanie świadków także o zasoby i mocne strony osoby, której dotyczy postępowanie. W takich postępowaniach kładzie się duży nacisk na deficyty. Analiza mocnych stron i sytuacji osoby potrzebującej ochrony prawnej umożliwiłaby lepsze dopasowanie wsparcia.

2. Informowanie osób, wobec których zainicjowano postępowanie o ubezwłasnowolnienie, że mają wpływ na wybór kuratora lub opiekuna prawnego.
3. W pismach do stron i świadków zawieranie prośby o przekazywanie informacji, które mogą być istotne dla sprawy.
4. W przypadku gdy wniosek o ubezwłasnowolnienie składa prokuratura, jeśli prokurator referent przesłuchujący osobę, wobec której toczy się postępowanie, nawiązał z nią dobry kontakt a z analizy okoliczności wynika, że ma najszerszą wiedzę w sprawie, warto, by uczestniczył w rozprawie przed sądem okręgowym. Obecnie w rozprawie w sądzie bierze udział prokurator okręgowy, lecz prokurator rejonowy również ma taką możliwość (rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, § 354.2). Dla osoby przesłuchiwanej zmiana prokuratora może być bardzo stresująca i negatywnie wpłynąć na wynik postępowania.
5. Jeżeli prokurator, który przekazał wniosek o ubezwłasnowolnienie do innej jednostki, (np. z powodu przeprowadzki osoby, wobec której wszczęto postępowanie), ma nowe informacje w sprawie, powinien przekazać je jednostce, która ją przejęła.
6. Prokurator, który przejął sprawę o ubezwłasnowolnienie od innej jednostki, powinien dogłębnie ją zbadać. Jeżeli nie widzi przesłanek do ubezwłasnowolnienia, a widział je prokurator, który uprzednio zajmował się sprawą, z korzyścią dla sprawy byłoby, by się skontaktowali, omówili dany przypadek i ustalili wspólne stanowisko. Jeśli prokurator ma wątpliwości do zasadności ubezwłasnowolnienia, powinien pozyskać dokumentację psychiatryczną i jak najwięcej informacji o funkcjonowaniu tej osoby. Dobrą praktyką jest też zwrócenie się do ośrodka pomocy społecznej, dzielnicowego i lokalnych organizacji pozarządowych.
7. Jeżeli osoba chorująca psychicznie składa zawiadomienie w sprawie karnej, np. o oszustwie popełnionym na jej szkodę, następnie prokuratura inicjuje postępowanie o jej ubezwłasnowolnienie, którą prowadzi prokurator od spraw cywilnych, obaj prokuratorzy powinni ściśle współpracować, ponieważ wiele wątków może się łączyć. Wymienianie się informacjami jest w interesie obu prokuratorów.
8. Promowanie wśród organizacji pozarządowych możliwości przystąpienia do postępowania o ubezwłasnowolnienie. Taka współpraca i poszukiwanie rozwiązań razem z partnerem społecznym mogą okazać się bardzo pomocne dla osoby potrzebującej wsparcia, która ma zostać ubezwłasnowolniona.

Rekomendacje dla sądu

Dla większości z nas wizyta w sądzie to niecodzienne doświadczenie. Zwykle towarzyszą jej silne emocje: stres, lęk, złość, niepewność. Osoba niepełnosprawna może mieć jeszcze większe obawy i wątpliwości. Właśnie dlatego ważne jest wsparcie od strony technicznej (pomoc w poruszaniu się po budynku, zapewnienie tłumacza języka migowego itd.), ale też równe traktowanie niepełnosprawnych oskarżonych,

pokrzywdzonych i świadków. Niestety zdarza się, że zeznania osób z niepełnosprawnością psychiczną, intelektualną, niesłyszących i niewidomych w ogóle nie są brane pod uwagę. Sąd z góry zakłada, że głuchy kierowca jest sprawcą wypadku, a zeznania osoby niewidomej dotyczące zakłócania ciszy nocnej nie są wiarygodne, bo według sędziego skoro nie widzi, nie jest w stanie wskazać mieszkania, z którego dochodzi hałas. W skrajnych przypadkach osobom z niepełnosprawnościami odmawia się prawa złożenia zeznań lub ich zeznania są podważane poprzez podkreślanie niemożności udzielenia odpowiedzi na niektóre pytania. Ponadto ze względu na niewyraźny podpis sędziowie kwestionują zeznania osób niewidomych złożone na policji lub w prokuraturze. Osoba, która wręczyła sędziemu sporządzoną na komputerze listę dat zakłócania ciszy nocnej, usłyszała: „Po co pani mi to daje? Przecież nie umie pani pisać". Osobę słabosłyszącą, którą sąsiad powołał jako świadka w sprawie rozwodowej, sędzia zapytał, po co tu przyszła, w dodatku bez opiekuna. Nierówne traktowanie i dyskryminacja osób niepełnosprawnych są niedopuszczalne, zwłaszcza w instytucji powołanej do przestrzegania prawa. Warto, by sędziowie pytali przesłuchiwane osoby z niepełnosprawnościami, czy i jakiej pomocy potrzebują. Nie chodzi o specjalne, ulgowe traktowanie, ale zapewnienie racjonalnych dostosowań. Głuchy kierowca nie potrzebuje współczucia, lecz tłumacza języka migowego. Osoba z niepełnosprawnością intelektualną może potrzebować więcej czasu na zrozumienie informacji. Kilkakrotnego powtórzenia pytania może też potrzebować osoba w stanie silnego pobudzenia psychicznego z powodu psychozy, gdy z informacją trzeba się przedrzeć przez urojenia, halucynacje i głosy. W przypadku osoby z niepełnosprawnością narządu ruchu dostosowanie może polegać na zaproponowaniu pozostania w pozycji siedzącej w trakcie przesłuchania. Nie jest to dyskryminacja pozostałych stron. Dzięki otwartości sędziów i pracowników administracyjnych wizyta w sądzie może być mniej stresująca.

Rekomendacje organizacyjne

1. Udzielanie osobom niepełnosprawnym pomocy w czytaniu i przeglądaniu akt sprawy, w której są stroną. Jest to ważne szczególnie dla osób niewidomych i słabowidzących. Nie każdy może liczyć na pomoc osoby bliskiej lub asystenta.
2. Udzielanie osobom niepełnosprawnym pomocy w poruszaniu się po budynku sądu. Jest to ważne szczególnie dla osób niewidomych i z niepełnosprawnością intelektualną.
3. Informowanie osób niepełnosprawnych z wyprzedzeniem o zmianie sali, w której odbędzie się rozprawa. Obecnie zwykle się tego nie robi, co powoduje niepotrzebny stres i opóźnienia.

Komunikacja z osobą niewidomą

1. Jeśli podczas rozprawy w sądzie tłumaczem przysięgłym jest osoba niewidoma, ważne jest, by jeżeli się o to zwróci, z wyprzedzeniem miała dostęp do akt sprawy. Jest to istotne dla wszystkich tłumaczy, ale w przypadku niewidomych ma szczególne znaczenie, bo niewidomy tłumacz podczas rozprawy nie jest w stanie

zerknąć do akt. Znaczenie pojęć często wymaga odniesienia i zapoznania się z tekstem źródłowym.
2. Podczas rozprawy informowanie osoby niewidomej, co powinna zrobić: w którą stronę się odwrócić, gdzie podejść itd.
3. Jeśli osoba niewidoma, która jest stroną lub oskarżycielem posiłkowym, zgłasza się, by zadać pytanie, lecz w tym momencie sędzia nie dopuszcza jej do głosu, powinien poinformować werbalnie, że widzi zgłaszającego się i udzieli mu głosu. W przeciwnym razie niewidomy nie wie, czy sędzia na niego patrzy i widzi podniesioną rękę, czy nie zauważył, bo np. zagląda w tym momencie do akt, czy po prostu go ignoruje.

Ubezwłasnowolnienie

1. W postępowaniach o ubezwłasnowolnienie pytanie świadków także o zasoby i mocne strony osoby, której dotyczy postępowanie. W takich postępowaniach kładzie się duży nacisk na deficyty. Analiza mocnych stron i sytuacji osoby potrzebującej ochrony prawnej umożliwiłaby lepsze dopasowanie wsparcia.
2. Informowanie osób, wobec których toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie, że mają wpływ na wybór kuratora lub opiekuna prawnego.
3. W pismach do stron i świadków zawieranie prośby o przekazywanie informacji, które mogą być istotne dla sprawy.
4. Sprawy o ubezwłasnowolnienie powinni prowadzić sędziowie rodzinni. Obecnie często robią to sędziowie cywilni. Sędziowie rodzinni zwykle mają większe doświadczenie przydatne w kontakcie z osobami z niepełnosprawnością intelektualną i psychiczną.
5. Promowanie wśród organizacji pozarządowych możliwości przystąpienia do postępowania o ubezwłasnowolnienie. Taka współpraca i poszukiwanie rozwiązań razem z partnerem społecznym mogą okazać się bardzo pomocne dla osoby potrzebującej wsparcia, która ma zostać ubezwłasnowolniona.

Rekomendacje dla organizacji pozarządowych

Ubezwłasnowolnienie

1. Jeśli organizacja pozarządowa lub placówka, np. dom pomocy społecznej, wie, że członek rodziny osoby, która ma zostać ubezwłasnowolniona, nie nadaje się na jej opiekuna prawnego bądź kuratora, w trosce o dobro tej osoby powinna poinformować o tym sąd.
2. Jeżeli organizacja, instytucja lub osoba fizyczna ma informacje, które mogą być istotne w toczącym się postępowaniu o ubezwłasnowolnienie, powinna je przekazać sądowi lub prokuraturze.

3. Korzystanie z możliwości przystąpienia do postępowania o ubezwłasnowolnienie. Taką możliwość mają organizacje pozarządowe posiadające w statucie zapis o działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych lub ochrony praw człowieka (art. 546 kodeksu postępowania cywilnego).
4. Uświadamianie osobom ubezwłasnowolnionym, ich rodzinom i opiekunom, że ubezwłasnowolnienie dotyczy zdolności do czynności prawnych, ale nie chroni przed odpowiedzialnością karną, w tym przed więzieniem.
5. Informowanie rodzin i opiekunów osób ubezwłasnowolnionych, jak zapobiegać braniu przez nie kredytów, podpisywaniu niekorzystnych umów itd. Rodziny radzą sobie w różny sposób, np. informują okoliczne banki, że dana osoba jest ubezwłasnowolniona. Pomocne byłoby dzielenie się doświadczeniami i wymiana dobrych praktyk.
6. Informowanie osób, wobec których toczy się lub ma zostać wszczęte postępowanie o ubezwłasnowolnienie, że mają wpływ na wybór kuratora lub opiekuna prawnego.
7. Informowanie osób niepełnosprawnych i ich rodzin, że poza ubezwłasnowolnieniem są inne możliwości prawne. Każdy może notarialnie ustanowić pełnomocnika i wskazać sfery życia i czynności, które mają zostać objęte pełnomocnictwem, np. odbieranie świadczeń, sprawy urzędowe. Ponadto każdy może zawiadomić sąd rodzinny, że dana osoba potrzebuje kuratora.

Przygotowanie do kontaktu ze służbami i wymiarem sprawiedliwości

1. Udzielanie pomocy w redagowaniu pism do instytucji.
2. Przekazywanie informacji o miejscach, w których można skorzystać z bezpłatnej porady prawnej.
3. Informowanie o możliwości wnioskowania o przesłuchanie w miejscu pobytu.
4. Informowanie o możliwości ustanowienia pełnomocnika do danej sprawy. Pełnomocnik może pomóc np. w zredagowaniu pisma lub przeglądaniu akt.
5. Tworzenie grup wsparcia dla osób potrzebujących pomocy lub konsultacji z dziedziny prawa.
6. Zachęcanie osób niepełnosprawnych, by pisząc do prokuratury lub sądu, informowały o swojej niepełnosprawności i wynikających z niej potrzebach (np. niezbędnej pomocy tłumacza języka migowego, konieczności przyznania pełnomocnika z urzędu, chęci otrzymywania pism w wersji elektronicznej), a następnie sprawdziły, czy zostało to odnotowane. Pozwoli to na zaplanowanie czynności w taki sposób, by była dogodna dla strony.
7. Zachęcanie osób niepełnosprawnych, by przygotowały się do danej czynności procesowej: zastanowiły się i zapisały, co chcą powiedzieć, skompletowały dokumenty związane ze sprawą, zrobiły ich kopie, zabrały ze sobą dokument potwierdzający tożsamość, podczas przesłuchania zachowały spokój.
8. W przypadku osób, które mają problemy z wysławianiem się lub ze sformułowaniem i przekazaniem swoich myśli, wskazane byłoby, by na przesłuchanie przy-

chodziły z kimś znającym daną sprawę. Osoba towarzysząca mogłaby zostać przesłuchana odrębnie na okoliczności sprawy.

9. Organizowanie warsztatów dla osób niepełnosprawnych zwiększających świadomość prawną, uświadamiających zagrożenia (ochrona wizerunku, przestępstwa wirtualne, dane wrażliwe itd.), ale też zajęć z komunikacji, rozwiązywania konfliktów, rozpoznawania źródeł złości, radzenia sobie z agresją, uświadamianie co jest emocją a co już groźbą, jak się zachowywać w razie ewakuacji.
10. Zachęcanie osób niepełnosprawnych, by miały przy sobie informacje o niepełnosprawności i numer kontaktowy osoby zaufanej. Jest to ważne w nagłych sytuacjach, np. w przypadku ataku epilepsji, gwałtownego spadku poziomu cukru.
11. Promowanie wśród osób niepełnosprawnych wiedzy na temat mediacji.
12. Uczenie osób niepełnosprawnych, kiedy i w jaki sposób zgłosić daną sprawę i jakie są priorytety. Np. w razie napadu policję informujemy od razu, ale zmuszenia nas do wzięcia kredytu nie zgłaszamy w nocy.

Współpraca ze służbami i wymiarem sprawiedliwości

1. Informowanie służb o narzędziach i technologiach, z jakich korzystają osoby niepełnosprawne. Wielu przedstawicieli służb i wymiaru sprawiedliwości nie wie, że np. osoba niewidoma może korzystać z komputera.
2. Organizowanie spotkań z przedstawicielami policji, straży miejskiej, prokuratury i sądu, podczas których prowadzący zapoznawaliby osoby niepełnosprawne z funkcjonowaniem służb i odpowiedzieli na pytania uczestników. W miarę możliwości takie spotkania powinny odbywać się w danej instytucji, by oswoić uczestników z miejscem i procedurami oraz zmniejszyć ich lęk przed kontaktem ze służbami i wymiarem sprawiedliwości.
3. Opracowanie wspólnie ze służbami i wymiarem sprawiedliwości materiałów informacyjnych dla osób z niepełnosprawnościami o przysługujących im prawach. Takie materiały powinny być dostępne w różnych formatach: język migowy, tekst łatwy do czytania i zrozumienia, powiększony druk, brajl, wersja elektroniczna.

Propozycje zmian w przepisach

1. Dostosowanie prawa do konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych poprzez zastąpienie ubezwłasnowolnienia (zastępczego podejmowania decyzji) wspieranym podejmowaniem decyzji i asystencją prawną, które zapewnią wsparcie w korzystaniu ze zdolności w sferze prawa. Założenie, że aby udzielić pomocy osobie niepotrafiącej prowadzić swoich spraw, należy ją najpierw ubezwłasnowolnić, jest błędne. Warto skorzystać z rozwiązań francuskich, niemieckich i austriackich umożliwiających indywidualne oznaczenie przez sąd rodzajów czynności, których osoba może dokonywać samodzielnie, bez zgody przedstawiciela ustawowego.

2. Dopóki przepisy o ubezwłasnowolnieniu nie ulegną zmianie, stworzenie rejestru osób ubezwłasnowolnionych, do którego mieliby dostęp notariusze, uprawnieni pracownicy banków i policji. Taki rejestr mógłby zapobiec wyłudzaniu kredytów na osoby ubezwłasnowolnione oraz ich zadłużaniu się. Potrzebna jest analiza umożliwiająca podjęcie decyzji, czy w rejestrze powinny figurować wyłącznie osoby ubezwłasnowolnione całkowicie, czy także częściowo. Pomocne mogłoby być również wprowadzenie do rejestru danych opiekuna prawnego, być może również kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo.
3. Stworzenie rejestru osób niepełnosprawnych dostępnego dla służb mundurowych, wymiaru sprawiedliwości oraz urzędów. Rejestr powinien zawierać informacje o rodzaju niepełnosprawności i wynikających z niej potrzebach. Ułatwiłoby to komunikację i stosowanie racjonalnych dostosowań. Każda osoba niepełnosprawna powinna mieć wpływ na to, czy chce figurować w takim rejestrze. Obie powyższe propozycje wymagają szerokiej debaty i analizy w zakresie danych osobowych, w tym danych wrażliwych. Tworzenie rejestrów jest pomocne, ale może też prowadzić do urzędowej stygmatyzacji.
4. Umożliwienie ośrodkom pomocy społecznej przystąpienia do postępowania o ubezwłasnowolnienie. Wymagałoby to rozszerzenia art. 546 kodeksu postępowania cywilnego.
5. W obowiązujących aktach prawnych zastąpienie terminu „niepoczytalny" zwrotem „niezdolny do rozpoznania znaczenia swego postępowania".
6. Zmiana art. 3 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, według którego zaburzenia psychiczne i niepełnosprawność intelektualna są tożsame: „Ilekroć przepisy niniejszej ustawy stanowią o: 1) osobie z zaburzeniami psychicznymi, odnosi się to do osoby: a) chorej psychicznie (wykazującej zaburzenia psychotyczne), b) upośledzonej umysłowo". Utożsamianie niepełnosprawności intelektualnej z zaburzeniami psychicznymi pogłębia stygmatyzację obu grup. Co prawda w pewnych kwestiach osoby z zaburzeniami psychicznymi i niepełnosprawnością intelektualną mogą potrzebować podobnej pomocy, jednak należy rozdzielić te niepełnosprawności. Zaburzenia psychiczne często są mylone z upośledzeniem umysłowym. Osoby potrzebujące pomocy psychiatry obawiają się więc do niego zwrócić, a gdy szukają pracy, mimo posiadania wysokich kwalifikacji zatrudniane są do prostych, powtarzalnych prac, w których sprawdziłyby się osoby z niepełnosprawnością intelektualną, natomiast dla posiadających diagnozę psychiatryczną taka praca jest frustrująca. Obie powyższe propozycje pojawiły się już w roku 2017 jako rekomendacje wypracowane w ramach ogólnopolskiego projektu „Wdrażanie konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa".
7. Zmiana art. 23 pkt 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego: Osoba chora psychicznie może być przyjęta do szpitala psychiatrycznego bez zgody wymaganej w art. 22 tylko wtedy, gdy jej dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że z powodu tej choroby zagraża bezpośrednio własnemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób". Zastąpienie określenia „chora psychicznie" terminem „z zaburzeniami psychicznymi", a słowa „choroba" zwrotem „zaburzenia psy-

chiczne". Osoba z poważnymi zaburzeniami osobowości lub z anoreksją w sytuacji zagrożenia życia także może wymagać leczenia bez zgody.

8. Stworzenie przepisów dostosowujących procedurę zatrzymania w sytuacji, gdy podejrzanym jest osoba niepełnosprawna: stosowanie środków przymusu, kontakt z tłumaczem języka migowego, osobą zaufaną.
9. Jeśli policja musi gdzieś doprowadzić osobę niepełnosprawną, która nie jest agresywna, nie powinna zakładać jej kajdanek. Obecnie zwykle nie zakłada się ich tylko osobom z widoczną niepełnosprawnością. Założenie kajdanek osobie głuchej, która komunikuje się językiem migowym, to zakneblowanie jej ust. Dla osoby z niepełnosprawnością intelektualną lub chorującej psychicznie kajdanki mogą być bardzo stresujące, a dla słabowidzących, którzy na nieznanym terenie mogą potrzebować pomocy przewodnika, wręcz niebezpieczne, zwłaszcza założone z tyłu. Policjant nie może wówczas prowadzić osoby niewidomej lub słabowidzącej, jedynie pchać ją przed sobą.
10. Niepełnosprawny pokrzywdzony powinien mieć prawo do obligatoryjnej pomocy prawnej z urzędu. Obecnie takie prawo przysługuje tylko oskarżonemu (obligatoryjna obrona – art. 79 kodeksu postępowania karnego).
11. Ustawowe zobligowanie organów do dostarczania wezwań i pism procesowych w formatach dostępnych dla stron, np. wersja elektroniczna, powiększona czcionka, brajl.
12. Odstąpienie od pobierania opłat za sporządzenie kopii akt dla osób z niepełnosprawnościami. Osoba niewidoma może zapoznać się z treścią dokumentów dopiero po zeskanowaniu i przetworzeniu ich na tekst, musi też mieć dostęp do czytnika ekranu. Osoba głucha do zrozumienia akt sprawy często potrzebuje pomocy tłumacza języka migowego. Taka pomoc jest dostępna tylko na sali sądowej, więc kopie akt również powinny być dla niej bezpłatne. Wsparcia w zapoznaniu się z dokumentami potrzebują także osoby z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem i chorujące psychicznie.
13. Jeżeli osoba niewidoma składa zeznania na komendzie lub w prokuraturze i ma ze sobą udźwiękowiony telefon z dostępem do poczty elektronicznej, przesłanie jej zeznań przed wydrukowaniem ich, by mogła samodzielnie je przeczytać.
14. Umożliwienie złożenia lub uzupełnienia zeznań w formie pisemnej. W sytuacji stresującej niektóre osoby niepełnosprawne mogą mieć trudność w przypomnieniu sobie przebiegu zdarzenia.
15. Skreślenie punktów 2 i 3 art. 956 kodeksu cywilnego, które pozbawiają osoby głuche, nieme, niewidome i niemogące czytać i pisać możliwości bycia świadkiem sporządzenia testamentu ustnego lub urzędowego. Rozwój technologii sprawił, że podtrzymywanie tych ograniczeń jest bezzasadne. Niewidomy świadek może zapoznać się z treścią testamentu udostępnioną w wersji elektronicznej, a głuchota lub niemożność posługiwania się mową werbalną nie są równoznaczne z brakiem rozumienia. Poza tym fakt, że ktoś nie jest w stanie pisać odręcznie i czytać wzrokiem, nie oznacza, że nie potrafi tego w ogóle. Osoby niewidome nie są analfabetami. Piszą i czytają brajlem oraz używając komputera.

16. Zwolnienie z opłaty notarialnej osób niepełnosprawnych, które nie są w stanie własnoręcznie sporządzić testamentu.
17. W polskim prawodawstwie powinien pojawić się tłumacz przysięgły języka migowego i tłumacz przysięgły sposobów komunikowania się osób głuchoniewidomych. Tłumacze przysięgli powinni zdawać egzamin na poziomie centralnym i otrzymać certyfikat. Obecność tłumacza przysięgłego daje najlepszą gwarancję fachowości w zakresie tłumaczenia w obie strony, czyli z języka fonicznego na migowy i odwrotnie. Osoba głucha i głuchoniewidoma powinna mieć możliwość skorzystania ze wsparcia tłumacza także poza salą sądową, np. w przeglądaniu akt.
18. W stosunku do osób niepełnosprawnych jak najszersze stosowanie systemu przesłuchania na odległość.
19. Stworzenie systemu umożliwiającego sprawny przepływ informacji pomiędzy instytucjami (ośrodek pomocy społecznej, policja, prokuratura, sąd, służba więzienna) na temat niepełnosprawności, wynikających z niej trudności i potrzeb danej osoby.
20. Skonstruowanie definicji prawnej podpisu. Żadna ustawa nie definiuje pojęcia podpisu ani nie określa cech (elementów), jakie powinien zawierać słowny znak graficzny, by mógł być zakwalifikowany jako podpis w sensie prawnym (zob. Z. Radwański: System prawa prywatnego, t.2, s.130). Powszechnie przyjmuje się, że podpis musi mieć charakter powtarzalny, charakterystyczny dla danej osoby, zwykle stosowany przez nią dla potwierdzenia własnej tożsamości. Taka powinna być praktyka, która jest różna. W kontekście osób z niepełnosprawnościami, w świetle ich ograniczeń konieczne jest akceptowanie powtarzalnej formy podpisu – brak uzasadnienia dla wymagania nazwiska jako podpisu.

Bibliografia

1. Andrzejewska Anna: *Moje prawo do obrony przed przemocą Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o przemocy,* Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną: Warszawa 2018
2. Baran Anna, Gmitrowicz Agnieszka, Pawelec Radosław: *Rola mediów w promocji zdrowia psychicznego i w zapobieganiu samobójstwom. Poradnik dla osób wypowiadających się dla mediów,* Ministerstwo Zdrowia: Warszawa 2018
3. Berezowska Ilona: *Schody na wokandę. Nierówne szanse w dostępie do wymiaru sprawiedliwości,* http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/722568;jsessionid=CA8DC8E9DACA565D27780EA52B11AAF3
4. Cohen Judy: *Praktyczny poradnik savoir-vivre wobec osób niepełnosprawnych*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej: Warszawa 2008
5. *Dostęp osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości – analiza i zalecenia*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich: Warszawa 2016
6. Haddon Mark: *Dziwny przypadek psa nocną porą,* Świat Książki: Warszawa 2010
7. Hepp Peter: *Świat w moich dłoniach*, Wydawnictwo Credo: Katowice 2008
8. Lauveng Arnhild: *Byłam po drugiej stronie lustra. Wygrana walka ze schizofrenią*, Smak Słowa: Sopot 2008

9. Makowiecka Karolina: *Moja wiedza na temat pracy policji. O czym powinna wiedzieć osoba z niepełnosprawnością intelektualną przed spotkaniem z policjantem*, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną: Warszawa 2018
10. Pasterny Hanna: *Moje podróże w ciemno*, Wydawnictwo Credo: Katowice 2015
11. Pasterny Hanna: *Niepełnosprawni a wymiar sprawiedliwości*, w: *Sześciopunkt* nr 3/2019
12. Pasterny Hanna: *Nie taki niepełnosprawny straszny, jak go malują*, w: *Nasze Sprawy* nr 1 styczeń 2019
13. Pasterny Hanna: *Tandem w szkocką kratkę*, Wydawnictwo Credo: Katowice 2010
14. Pasterny Hanna: *Zniewolenie czy wsparcie*, w: *Integracja* 5/2019
15. Picoult Jodi: *W naszym domu*, Prószyński: Warszawa 2011
16. Pieńkowska Elżbieta, Fornalik Izabela: *Przesłuchiwanie świadków z niepełnosprawnością intelektualną*, w: *Przesłuchanie małoletniego świadka w postępowaniu karnym poradnik dla profesjonalistów*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2018
17. *Projektowanie i adaptacja przestrzeni publicznej do potrzeb osób niewidomych i słabowidzących zalecenia i przepisy*, Polski Związek Niewidomych: Warszawa 2016
18. *Przystosowanie obiektów, pomieszczeń oraz stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych o specyficznych potrzebach – Dobre Praktyki*, Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy: Warszawa 2014
19. Pudzianowska Dorota, Jagura Jarosław: *Równe traktowanie uczestników postępowań. Przewodnik dla sędziów i prokuratorów*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich: Warszawa 2016
20. Radwański Zbigniew: *System prawa prywatnego, C.H.Beck*: Warszawa 2008
21. Saks Elyn R.: *Schizofrenia. Moja droga przez szaleństwo*, Burda Książki: Warszawa 2014
22. Wysocki Marek: *Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych: pozawzrokowa percepcja przestrzeni*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej: Gdańsk 2010
23. Zima-Parjaszewska Monika: *Moje prawa. Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o postępowaniach sądowych*, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem umysłowym: Warszawa 2016
24. Zima-Parjaszewska Monika red.: *Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w postępowaniach sądowych i przed innymi organami*, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym: Warszawa 2015

Przydatne strony internetowe

Rekomendacje dla Polski Komitetu ONZ ds. Osób z Niepełnosprawnościami
https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rekomendacje-dla-polski-komitetu-onz-komitetu-ds-praw-osob-z-niepe%C5%82nosprawnosciami

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
www.pfron.org.pl

Portal informacyjny o niepełnosprawności
www.niepelnosprawni.pl

Grupa Wsparcia Osób z Doświadczeniem Kryzysu Psychicznego TROP
www.wspieramypokryzysie.pl, telefon zaufania poniedziałek-czwartek 17.00-19.00: 22 614 16 49

Wsparcie psychologiczne i prawne
www.liniawsparcia.pl

Pomoc świadczona przez księży Kościoła rzymskokatolickiego
www.pogotowieduchowe.pl

Pomoc w depresji, przy zagrożeniu samobójstwem, ośrodki pomocowe
www.pokonackryzys.pl

Polskie Towarzystwo Suicydologiczne
www.suicydologia.org

Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną
https://psoni.org.pl/nasze-publikacje/

Tłumacz, lekcje i materiały w języku migowym
www.migam.org

Wytyczne dla dostępności treści internetowych WCAG 2.0
http://fdc.org.pl/wcag2/

Niniejsze rekomendacje powstały w ramach projektów „Nie taki niepełnosprawny straszny, jak go malują" i „Wzajemne oswajanie" współfinansowanych ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich Śląskie Lokalnie. Oba projekty były realizowane w latach 2018-2019 przez kilkuosobową grupę nieformalną. Cele projektów to m.in.: wzrost wiedzy i świadomości pracowników policji, straży miejskiej i prokuratury na temat możliwości, potrzeb i ograniczeń osób niepełnosprawnych oraz komunikowania się z osobami niepełnosprawnymi (w tym z niepełnosprawnościami ukrytymi), poprawa jakości obsługi niepełnosprawnych petentów i komfortu pracy w kontakcie z osobami z niepełnosprawnościami, wymiana doświadczeń i dobrych praktyk, zmniejszenie lęku osób niepełnosprawnych przed kontaktem ze służbami mundurowymi i wymiarem sprawiedliwości, wzajemny wzrost zaufania.

ŚLĄSKIE LOKALNIE

INSTYTUT PRACY I EDUKACJI

FIO FUNDUSZ INICJATYW OBYWATELSKICH

Instytut Wyszehradzki FUNDACJA

Projekt dofinansowany ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich.